

Hoofdstraat 27 te Tolbert (gemeente Leek)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie: Groningen

gemeente: Leek

plaats: Tolbert

toponiem: Hoofdstraat 27

bevoegd gezag: Gemeente Leek

opdrachtgever: Gemeente Leek

uiterste coördinaten: noordwest 219.764/576.904
noordoost 219.872/576.945
zuidoost 219.937/576.697
zuidwest 219.814/576.686

kaartblad: 6H

onderzoeksmeldingsnummer: 49072

beheer documentatie: Libau, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, gemeente Leek en E-depot

uitvoerder: Libau

auteur: M. de Jong MA

autorisatie: drs. J. Molema

rapport: 11-234

telefoon: 050-3126545
fax: 050-3123362
e-mail: info@libau.nl

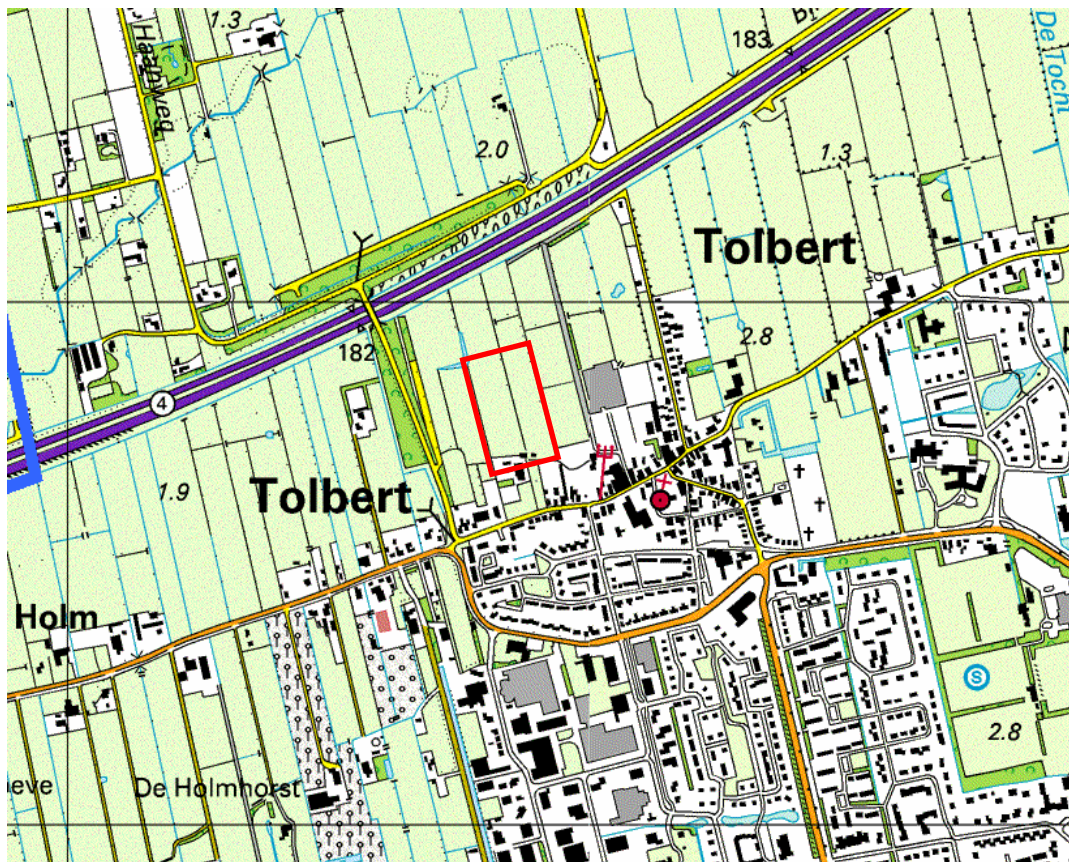

Hoofdstraat 27 te Tolbert (gemeente Leek)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Planvoornemen

In opdracht van de gemeente Leek is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Hoofdstraat 27 te Tolbert (zie figuur 1). De boerderij is aangekocht door de Stichting Oudheidkamer Fredewalda. Aanleiding voor het onderzoek is de actualisatie van het bestemmingsplan voor het perceel. De huidige, agrarische bestemming zal deels worden gewijzigd in een maatschappelijke bestemming en deels krijgt het perceel een wijzigingsbevoegdheid in een recreatieve bestemming. Vooralnog zijn geen bodemingrepen in het merendeel van het perceel gepland. Het bijgebouw (circa 15 m x 7 m) ten noordwesten van de boerderij zal worden gesloopt en vervangen door een gebouw van circa 20 m x 11 m dat als dorps huis dienst zal doen. Mogelijk worden in de toekomst ten noordwesten van het dorps huis een dienstwoning en iets ten noorden van het huidige erf een extra bijgebouw gerealiseerd. Het onderzoeksgebied wordt hieronder aangeduid als plangebied.

Figuur 1: Hoofdstraat 27 te Tolbert (Topografische Atlas Groningen): het plangebied is rood omlijnd.

Informatie

Het plangebied ligt in het oude bewoningslint van Tolbert in de streek Vredewold. Het Vredewold is onderdeel van (de noordelijke uitloper van) het Drents Plateau. Het gebied wordt gekenmerkt door zandruggen doorsneden met dalen.

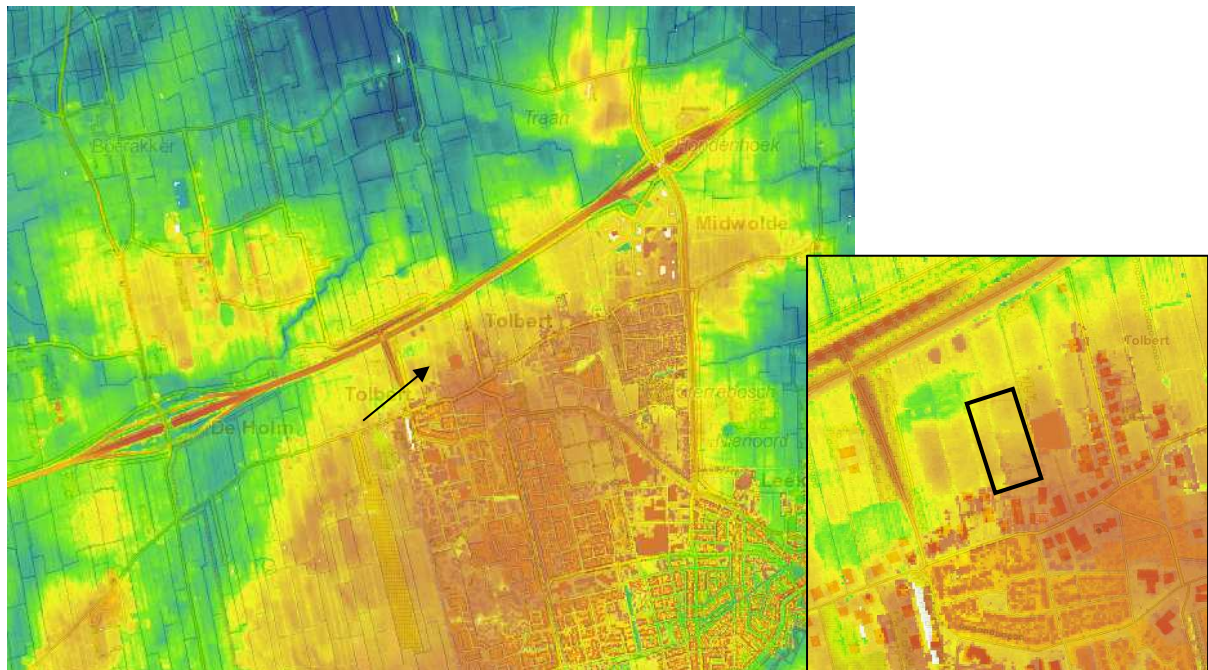
Volgens de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen ligt het plangebied op een glaciële rug met dekzand (code Gr1; zie bijlage: Fysisch geografische kaart). Ten noordwesten van het terrein is op deze kaart een dobbe ofwel pingoruïne weergegeven. Pingo's ontstaan in gebieden met permafrost. De Nederlandse pingoruïnes dateren uit het weichselien, de laatste ijstijd. Door druk van het grondwater werd een zwak punt in de permafrost doorbroken waar zich vervolgens een ijlsens vormde. Door het verder aangroeien van de ijlsens

ontstond een heuvel met een kern van ijs. Na verloop van tijd gleeed de grond naar beneden tot rondom de ijslens. Na het afsmelten van de ijslens restte nog een meertje met een ringwal. Door de beschikbaarheid van water was de omgeving van een pingoruïne geschikt voor bewoning. De pingoruïne bij het plangebied is op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) herkenbaar als ovale depressie (zie figuur 2).

De bodemkaart geeft aan dat in het dekzand een podzolbodem aanwezig is (zie bijlage: Kaart archeologie). Van west naar oost betreft het laarpodzolgronden bestaande uit lemig fijn zand (code cHn23) en laarpodzolgronden bestaande uit leemarm en zwak lemig fijn zand (code cHn21). De toevoeging laar duidt op de aanwezigheid van een esdek van circa 30-50 cm dikte.

Podzolgronden zoals voorkomend in het plangebied, waren in de prehistorie, met name in de steentijd, zeer geschikt voor bewoning. Door een geleidelijke zeespiegelstijging en daarmee samenhangende stagnatie van de waterafvoer trad vanaf de vroege bronstijd grootschalige veengroei op. Uiteindelijk werden ook de hogere ruggen met veen bedekt. Het plangebied en omgeving werden in de loop van de bronstijd tot in de middeleeuwen dan ook te nat voor bewoning. Nederzettingsresten uit deze periode worden daardoor niet in het plangebied verwacht. In de loop van de middeleeuwen ving de ontginning van de venen aan en ontstonden de dorpen op de zandruggeten. Door de ontginningen verdween uiteindelijk het veen en kwam het dekzand opnieuw aan de oppervlakte te liggen. Door het eeuwenlang opbrengen van stalmest vermengd met plaggen ontstond een esdek. Het steken van plaggen als stalstrooisel kan de oorspronkelijke zandondergrond in eerste instantie iets hebben verstoord maar na het ontstaan van het esdek heeft dit de onderliggende zandgrond beschermd tegen (ondiepe) bodemingrepen.

Figuur 2: Hoogteverschillen in en rond het plangebied (bron: www.ahn.nl). Het gehele kaartbeeld ligt boven NAP. Het plangebied is aangegeven met een pijl. In de inzet rechtsonder is een detailopname (met iets verder verfijnde instelling van de hoogtes) van het plangebied opgenomen.

Het plangebied is niet op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) geregistreerd als archeologisch terrein, noch zijn uit het plangebied archeologische vondsten bekend (geen registraties van vondsten in de archeologische database Archis). De AMK-terreinen te Tolbert betreffen de borgen Auwemahuis (AMK-terrein 5307) en Rodenburg (AMK-terrein 7078). Te Tolbert moeten nog enkele steenhuisen gestaan hebben. Zo zijn er vermeldingen van de Harkemabehusinge en van een steenhuis dat in 1521 gekocht werd door Wigbold van Ewsum, mogelijk om te gebruiken als bouw materiaal voor Nienoord (Formsma et al., 1987). De locaties van deze steenhuisen zijn niet bekend. Op De Traan ten noorden van Tolbert zijn nederzettingsresten uit het mesolithicum tot en met de midden-bronstijd gevonden (AMK-terrein 14924 en waarnemingen 400547 & 418203). Verder zijn tijdens onderzoek op De Traan 45 haardkuilen uit het mesolithicum en een laat-neolithisch graf van de Enkelgrafcultuur aangetroffen (waarneming 55690).

Op het kadastrale minuutplan (gemeente De Leek, sectie I2) uit het begin van de 19de eeuw (gekarteerd tussen 1811 en 1832) is te zien dat de Fredewaldaboerderij waartoe het plangebied behoort, toen al aanwezig was (zie

bijlage: Kadastrale Minuut). Opvallend is dat de boerderij vanouds iets verder naar het noorden gelegen was dan de rest van het bebouwingslint van Tolbert. De overige bebouwing ligt pal aan de Hoofdstraat (zie bijlage: Kadastrale minuut). Het plangebied was destijds vrijwel geheel in gebruik als bouwland, alleen het zuidelijk deel was in gebruik als erf (zie watwaswaar.nl & hisgis.nl). Ten noordoosten van de boerderij is een bijgebouw weergegeven. In het midden van de 19de eeuw is de situatie in het plangebied nog vergelijkbaar met die op de kadastrale minuut, zo blijkt uit de militaire topografische kaarten van 1854 (watwaswaar.nl) en 1864 (hisgis.nl). In het begin van de 20ste eeuw is de bebouwing op het erf van Hoofdstraat 27 toegenomen (zie bijlage: Projectie van de huidige situatie op de Bonnekaart). Ten noordwesten van de boerderij is dan een gebouw aangegeven, waarschijnlijk is dit het huidige, te slopen bijgebouw. In het midden van de 20ste eeuw liep tussen de twee percelen waaruit het plangebied bestaat een laan (landbouwpad) naar het noorden toe (zie watwaswaar.nl o.a. topografische kaarten 1953 & 1962). Na de aanleg van de snelweg A7 verloor deze laan aan betekenis. Het plangebied is tot op heden in gebruik gebleven als bouwland en/of weiland en erf.

Overweging en advies

In het plangebied is geen bekend (geregistreerd) archeologisch terrein in het geding. Er zijn echter podzolgronden met daarop een esdek aanwezig en pal ten noordwesten van het plangebied ligt een pingoruïne. In het plangebied bestaat kans op het aantreffen van archeologische resten uit de prehistorie (met name de steentijd) en de middeleeuwen. In het zuiden van het plangebied zijn tevens resten te verwachten die samenhangen met de bewoning van de oude boerderij. De exacte ouderdom van het erf is onbekend maar een middeleeuwse datering is goed mogelijk.

Geadviseerd wordt om in het achter de boerderij gelegen perceel bij bodemingrepen die dieper reiken dan 40 cm onder het maaiveld en groter in oppervlak zijn dan 200 m² een archeologisch vervolgonderzoek uit te laten voeren. Omvang en wijze van vervolgonderzoek is afhankelijk van de geplande bodemingrepen. Indien bodemingrepen beoogd worden kan contact worden opgenomen met Libau om tot een juiste bepaling van vervolgonderzoek te komen, maar doorgaans moet rekening gehouden worden met een archeologisch booronderzoek dat bestaat uit 6 boringen per ha (bij een plangebied kleiner dan 1 ha kan een grotere boordichtheid aan de orde zijn). Booronderzoek dient zich te richten op de gaafheid van de bodem en het voorkomen van archeologische indicatoren. Relevante bodemlagen dienen te worden gezeefd.

Geadviseerd wordt om bij bodemingrepen op het oude erf van de boerderij een archeologisch vervolgonderzoek uit te laten voeren. Ook hier is de omvang en wijze van vervolgonderzoek afhankelijk van de beoogde bodemingrepen. In het geval van de bodemingrepen ten behoeve van het dorps huis wordt geadviseerd om de sloop (onder maaiveld) van het bestaande gebouwtje te laten uitvoeren onder archeologische inspectie. Indien de nieuwe bebouwing gefundeerd wordt op smalle funderingssleuven volstaat ook voor deze werkzaamheden een archeologische inspectie. Indien de nieuwbouw gerealiseerd wordt door middel van een bouwput dan dient deze onder archeologische begeleiding te worden aangelegd.

Een archeologische inspectie mag worden uitgevoerd door een amateur-archeoloog met kennis van metaaldetectie. Libau dient in dat geval van de start en resultaten van de inspectie(s) op de hoogte te worden gesteld. Indien de inspectie door een amateur-archeoloog wordt uitgevoerd en tijdens de werkzaamheden blijkt dat er belangwekkende archeologische resten aanwezig zijn waarvoor specifieke kennis vereist is, bijvoorbeeld oud muurwerk, dan dient onmiddellijk contact op te worden genomen met Libau zodat voor een juiste afwikkeling en documentatie hiervan zorg gedragen kan worden.

Een begeleiding dient te worden uitgevoerd door een archeologische marktpartij. Voor een archeologische begeleiding is een Programma van Eisen (PvE) benodigd.

Bijlagen:

- Uitsnede fysisch geografische kaart;
- Kaart archeologie;
- Kadastrale minuut;
- Projectie van de huidige situatie op de Bonnekaart.

Geraadpleegde bronnen en kaarten

Archeologische Monumentenkaart.

ARCHIS, Archeologisch Informatiesysteem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Cultuurhistorische Waardenkaart Groningen. Provincie Groningen, 2004.

Formsma, W.J., R.A. Luitjens-Dijkveld Stol & A. Pathuis, 1987 (herziene tweede druk). *De Ommelander borgen en steenhuizen*. Van Gorcum, Assen/Maastricht.

Grote Historische topografische Atlas Groningen ± 1900 – 1930, schaal 1: 25000. Uitgeverij Nieuwland, 2006. Tilburg.

Grote Historische Atlas van Nederland, 1: 50000. Deel 2: Noord-Nederland 1851 – 1855. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. Groningen.

Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Luchtfoto's Google Earth/Maps.

Minuutplans uit het begin van de negentiende eeuw en overige historische kaarten (www.watwaswaar.nl).

Schroor, M. 1996. *De Atlas der Provinciëlanden van Groningen (1722-1736)*. REGIO-Projekt Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M. 1997. *De Atlas der Stadslanden van Groningen (1724-1729)*. REGIO-Projekt Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. *Fysische geografie in de provincie Groningen*. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000*. Stiboka, Wageningen (Toelichting gepubliceerd in 1986; kaartopname door A.E. Clingeborg et al.).

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

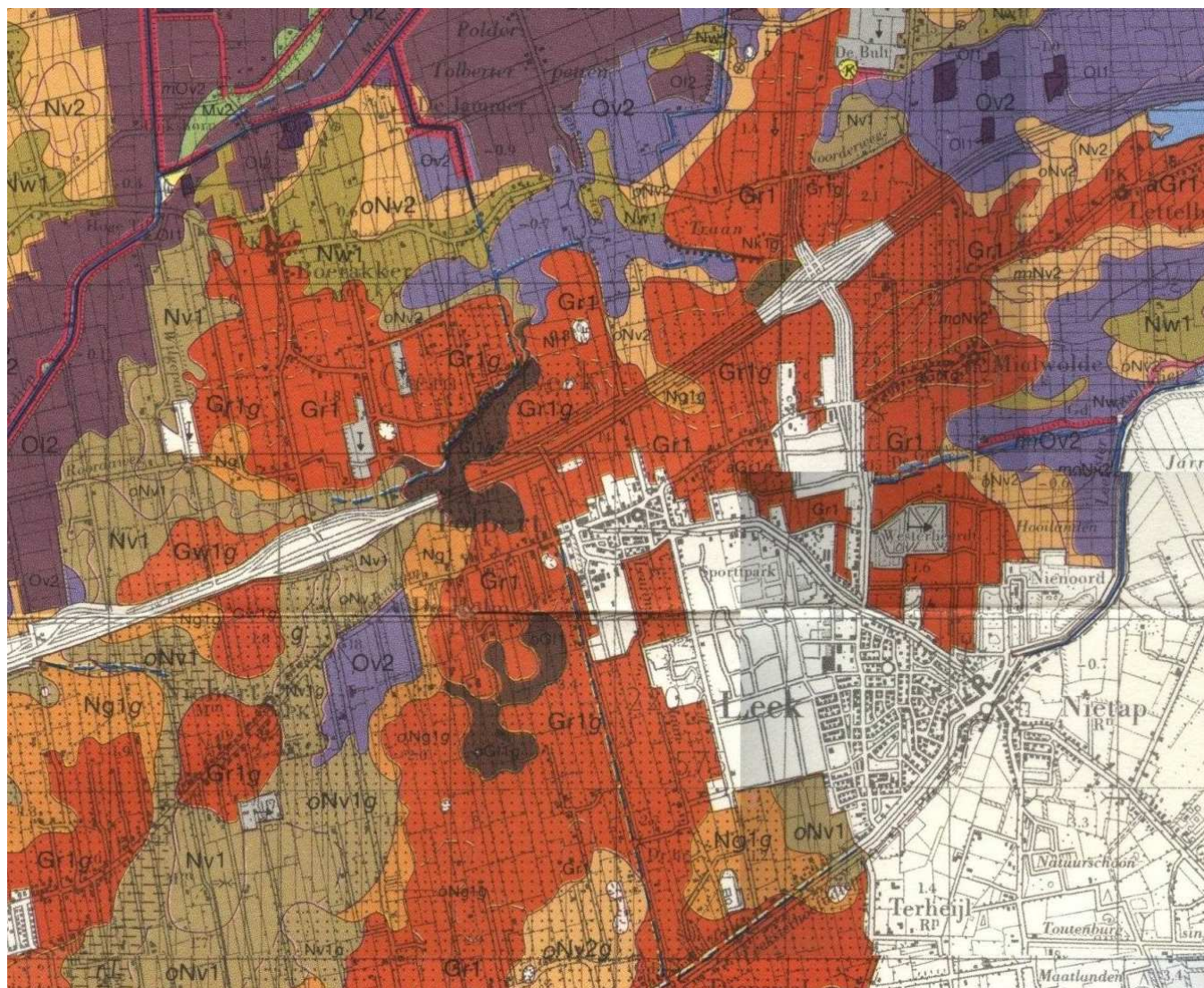

Archeologische periodes

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300000 C14
paleolithicum midden	300000 - 35000 C14
paleolithicum laat	35000 C14 - 8800 v.Chr.
paleolithicum laat A	35000 - 18000 C14
paleolithicum laat B	18000 C14 - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	5300 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	5300 - 4200 v.Chr.
neolithicum vroeg A	5300 - 4900 v.Chr.
neolithicum vroeg B	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum midden A	4200 - 3400 v.Chr.
neolithicum midden B	3400 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
neolithicum laat A	2850 - 2450 v.Chr.
neolithicum laat B	2450 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd midden A	1800 - 1500 v.Chr.
bronstijd midden B	1500 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg A	12 v.Chr. - 25 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg B	25 - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd midden A	70 - 150 n.Chr.
Romeinse tijd midden B	150 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
Romeinse tijd laat A	270 - 350 n.Chr.
Romeinse tijd laat B	350 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen vroeg A	450 - 525 n.Chr.
middeleeuwen vroeg B	525 - 725 n.Chr.
middeleeuwen vroeg C	725 - 900 n.Chr.
middeleeuwen vroeg D	900 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen laat A	1050 - 1250 n.Chr.
middeleeuwen laat B	1250 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden
nieuwe tijd A	1500 - 1650 n.Chr.
nieuwe tijd B	1650 - 1850 n.Chr.
nieuwe tijd C	1850 - heden

Fysisch geografische kaart Tolbert en omgeving

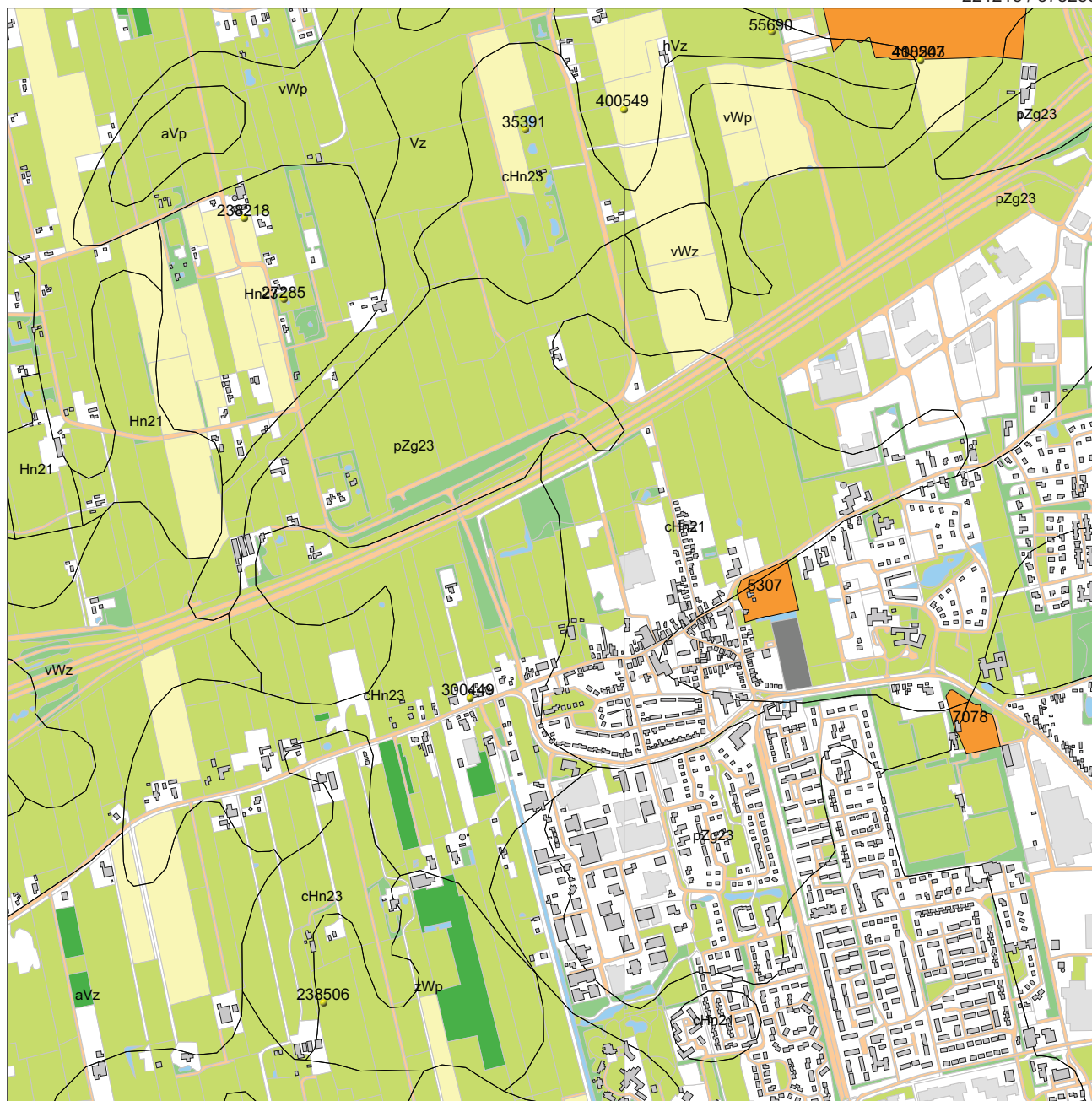

Kaart archeologie Hoofdstraat 27 te Tolbert (gemeente Leek)

18-10-2011

Combinatiekaart van AMK, bodemkaart en Archis

221213 / 578256

218440 / 575484

Legenda

- WAARNEMINGEN
- HUIZEN
- BODEM ((c)Alterra)

MONUMENTEN

- archeologische waarde
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd

TOP10 ((c)TDN)

- bebouwd gebied
- doorgaande wegen
- bos
- bouwland
- weiland
- boomgaard/kwekerij
- heide
- zand
- begraafplaats
- water
- overig bodemgebruik

0 500 m

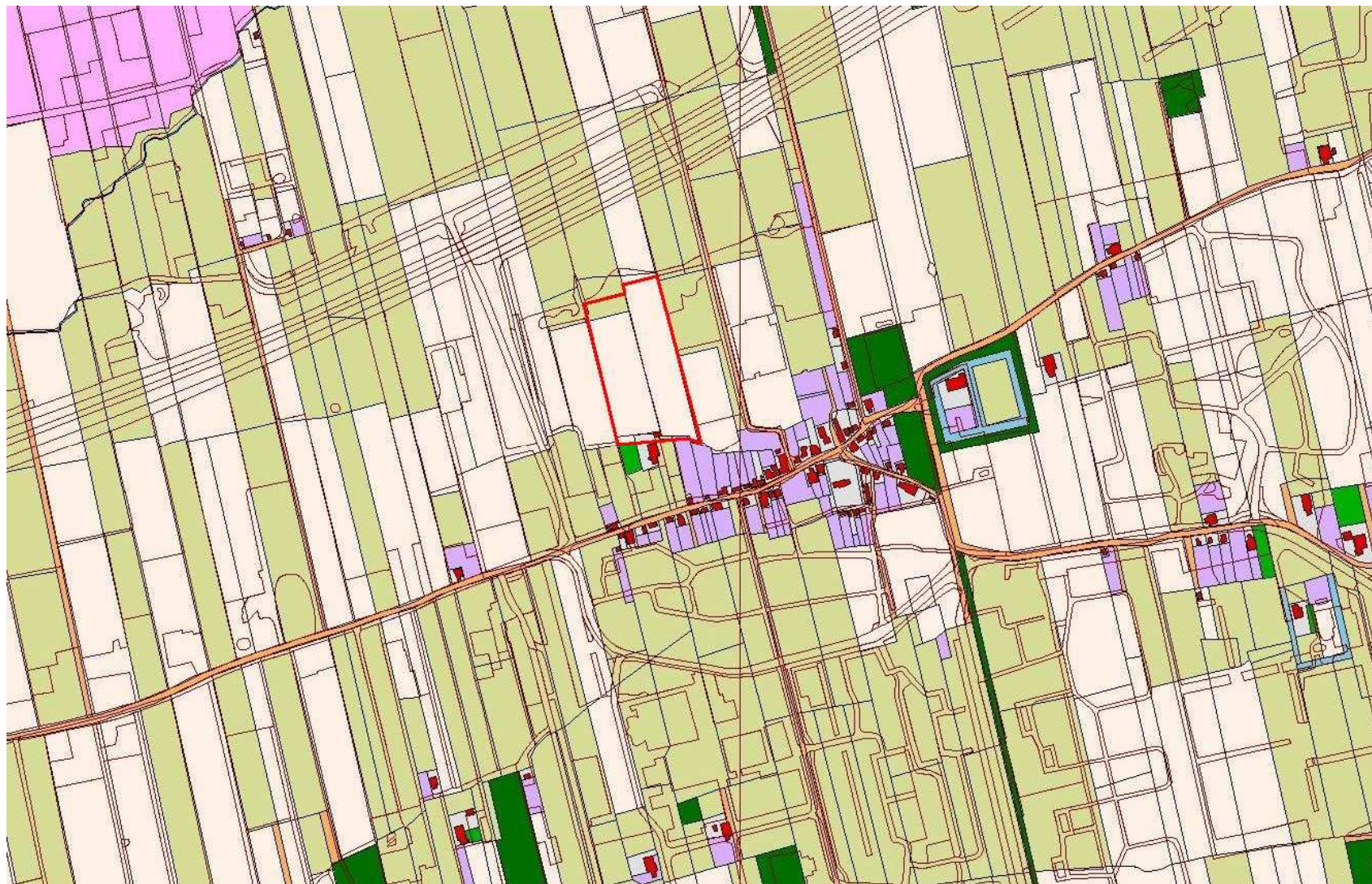

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Archis2

Kadastrale minuut Hoofdstraat 27 te Tolbert met een projectie van de huidige topografie (bron: www.hisgis.nl)

Het plangebied is rood omlijnd

Projectie van de huidige situatie op de Bonnekaart: plangebied Hoofdstraat 27 te Tolbert

